

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

РОЛЬ ДОГОВОРНО-ПРАВОВЫХ ФОРМ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЖИЛИЩНЫХ ПРАВ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ Замуравкина Р.М.

Определяется роль договорно-правовых форм удовлетворения жилищной потребности в современных социально-экономических условиях и обосновывается направление развития законодательства, регулирующего договорные отношения в жилищной сфере.

Ключевые слова: жилище, договор, собственность, найм (аренда).

THE ROLE OF CONTRACT-LEGAL FORM OF CONDUCT OF DWELLING RIGHTS IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF THE MARKET ECONOMY Zamuravkina R.M.

The role of contract-legal form of satisfaction of the dwelling need in the modern social-economic conditions is determined. The direction of the development of legislation, which regulates the contract relations in the dwelling sphere is grounded.

Key words: dwelling, contract, property, rent.

Надійшла до редакції 27.05. 2010 р.

УДК 347.635.3

*Р.І. Таш'ян, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ДОГОВІР ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ ДЛЯ ДИТИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Згідно зі ст. 51 Конституції України, сім'я, дитинство, материнство й батьківство охороняються державою. Одним зі складників такої правової охорони є встановлення законодавством обов'язку того з батьків, хто проживає окремо від дитини, сплачувати кошти (аліменти) на її утримання.

Але часто мають місце випадки, коли отримувати аліменти на дитину є доволі складно, іноді майже неможливо. Причин

цьому може бути багато: відсутність коштів у платника аліментів, його ухилення від сплати останніх, відсутність платника за місцем проживання й низка інших об'єктивних і суб'єктивних обставин. Вітчизняне сімейне законодавство містить систему положень, спрямованих на забезпечення виконання аліментнозобов'язаною особою свого обов'язку, однак вони далеко не завжди спрацьовують. Це вимагає від науки сімейного

права розроблення альтернативних способів забезпечення отримання дітьми належних економічних благ.

Одним з таких способів є договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (далі – договір про припинення права на аліменти). Цей договір є новим для сімейного законодавства України, оскільки раніше правова доктрина розглядала їх тільки щодо їх недійсності. За радянських часів домінувала думка, що аліментні зобов'язання не можуть бути предметом правочину. Так, В.П. Маслов указував, що невідчужуваний характер аліментного зобов'язання означає, що не є дійсною домовленість, за якою батько дитини відмовляється від права на житлове приміщення, а мати – від права вимагати аліменти на її утримання [4, с. 112]. Таке бачення зазвичай обґрунтовувалося суворо цільовим призначенням аліментів [5, с. 49].

Зазначений договір не був предметом окремого монографічного дослідження, проте темі припинення аліментних правовідносин приділяли багато уваги І.В. Жилінкова, Р.А. Майданик, В.П. Маслов, О.Й. Пергамент, А.М. Рабець, З.В. Ромовська та інші цивілісти.

Метою даної статті є дослідження окремих аспектів договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. У ній будуть розглянуті питання ризиковості договору, моменту його укладення, встановлення обмежень щодо відчуження майна, право власності на яке передається за договором, недійсності останнього й можливості укладення інших правочинів про припинення права на аліменти.

Вельми цікавим є питання про ризиковість (алеаторність) названого договору. У юридичній літературі ризиковим визнається правочин, еквівалент якого полягає в можливостях (шансах) на виграш або на втрату для кожної зі сторін чи для однієї з них залежно від невизначеної обставини (юридичного факту), про яку невідомо, настане вона чи не настане, або невідомо час її настання [7, с. 234].

Дослідники аліментних зобов'язань небезпідставно вказують на їх ризиковість, що зумовлено триваючим характером аліментних правовідносин. Внаслідок цього неможливо фіксувати загальну суму аліментного зобов'язання шляхом капіталізації аліментних платежів, тобто одноразового накопичення грошової суми для задоволення матеріальних потреб на майбутнє [3, с. 39].

На нашу думку, договір про припинення права на аліменти дійсно є ризиковим. Його алеаторність пояснюється тим, що не завжди існує можливість обрахувати суму аліментів, право на отримання яких припиняється за цим договором, оскільки не завжди можна чітко передбачити момент припинення обов'язку по сплаті аліментів, а значить, визначити їх розмір. За законодавством, батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Але цей обов'язок може припинитися й раніше, наприклад, у разі смерті дитини або платника аліментів чи оголошення їх померлими. Суд може звільнити батьків від обов'язку утримувати дитину, якщо її дохід набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби. Крім того, й розмір аліментів з часом може бути зменшено або збільшено у випадку зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я платника або одержувача аліментів, а також у разі народження інших дітей.

Таким чином, при укладенні досліджуваного договору неможливо з упевненістю з'ясувати співвідношення вартості відчужуваного майна й загальної суми аліментів, право на які припиняється.

Досить поширеною є класифікація договорів на консенсуальні й реальні. У цивілістичній науці консенсуальним вважається договір, який є укладений з досягненням сторонами згоди щодо всіх істотних його умов, а реальним – договір, для укладення якого крім згоди сторін необхідно вчинення певної дії, найчастіше – передачі майна.

Така класифікація закладена у частинах 1 і 2 ст. 640 ЦК України, де встановлено, що договір є укладеним з моменту одержання особою, яка запропонувала укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення правочину потрібна також передача майна або вчинення певної дії, договір вважається укладеним з моменту здійснення вказаних дій.

Водночас законодавство може встановлювати й інші моменти укладення правочину. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 640 ЦК України договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності – і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації. Це дозволяє зробити висновок, що поділу на консенсуальні й реальні не підлягають

договори, що потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, оскільки їх укладення пов'язано не з досягненням згоди і не зі здійсненням певних дій, а з актом нотаріального посвідчення або державної реєстрації. Із цього приводу в науковій правовій літературі вказується, що стосовно певної категорії договорів недостатньо дотримуватися належної за законом форми, оскільки для того, щоб у їх сторін виникли відповідні права й обов'язки, необхідно ще вчинити державну реєстрацію договору [1, с. 46]. Значить, не можна вести мову про консенсуальність або реальність договору про припинення права на аліменти, адже здійснення дій його сторонами в неналежній формі або з недотриманням вимог щодо державної реєстрації є недостатнім для набрання чинності цим правочином. Очевидно, можна ставити питання про виокремлення групи договорів, які вважаються укладеними з моменту державної реєстрації.

На жаль, на практиці іноді неправильно визначають момент укладення розглядуваного договору. Звернемося до прикладу. Овруцьким районним судом Житомирської області розглядалася справа № 2-518/08 про стягнення аліментів на утримання 2-х дітей. У процесі розгляду справи позивачка й відповідач дійшли згоди,

що відповідач у рахунок компенсації по сплаті аліментів на дітей дасть згоду на переоформлення своєї частки у квартирі на дітей, а позивачка відмовляється від стягнення аліментів на свою користь для утримання дітей. На підставі цього суд своїм рішенням від 21 січня 2008 р. відмовив у задоволенні позову про стягнення аліментів і визнав за дітьми право власності на частку у квартирі, яка належала відповідачеві [2].

Можна поставити під сумнів обґрунтованість такого судового рішення, оскільки між сторонами ще не було укладено договору про припинення права на аліменти, а значить, аліментне зобов'язання не було припинено. При розгляді справи сторони не уклали мирової угоди, а рішення суду не може замінити собою договір про припинення права на аліменти. Із цих же підстав є необґрунтованим і визнання за дітьми права власності на частку у квартирі.

Таких же самих помилок припустився й Вугледарський міський суд Донецької області у рішенні від 9 лютого 2009 р. по справі № 2-154, яким припинив право позивачки на аліменти й визнав за нею та за її дитиною право власності на частку у квартирі, що належала відповідачеві – батьку дитини [2]. Своїм рішенням суд позбавив

відповідача права власності, порушивши цим не тільки вимоги сімейного законодавства, а й положення ст. 321 ЦК України щодо непорушності права власності. Майже аналогічним є рішення Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 19 листопада 2007 р. по справі № 2-2727, яким було припинено право на аліменти повнолітнього сина, який продовжує навчання, і визнано за ним право на 1/2 частку у праві власності на квартиру, яка належала його батькові [2].

Правильною слід вважати позицію, висловлену Київським районним судом м. Харкова у рішенні від 14 серпня 2008 р. по справі № 2-555/08/12. Під час розгляду справи сторони уклали договір про припинення права на аліменти, який посвідчили нотаріально. На його укладення було отримано дозвіл органу опіки й піклування згідно з рішенням виконкому Київської районної ради у м. Харкові. І тільки після цього суд дійшов висновку про припинення права на аліменти [2]. Єдине, з чим важко погодитися – це що в резолютивній частині рішення вказано, що суд припиняє право на аліменти, у той час як воно має припинятися з моменту державної реєстрації договору і, відповідно, вже не існувало на момент ухвалення рішення суду. Отже, суд не міг припинити вже припинене право.

Порядок нотаріального посвідчення досліджуваних нами договорів у зв'язку з набуттям дитиною права власності на нерухоме майно встановлено розд. 18 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 20/5 від 3 березня 2004 р.

Перейдемо до висвітлення практики його застосування. Апеляційним судом Запорізької області розглядалася справа № 22-4910/2009 р. про припинення права на аліменти у зв'язку з передачею права на житло. Як на підставу своїх вимог позивачка посилалася на те, що вона й відповідач досягли згоди, що останній передає права власності на 3/20 частин жилого будинку їх доньці, внаслідок чого у позивачки припиняється право на аліменти. Оскільки відповідач ухиляється від оформлення договору та його виконання, позивачка просить суд визнати за її донькою право власності на вказану частину будинку. Рішенням Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 31 березня 2009 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 24 листопада 2009 р., у задоволенні позовних вимог відмовлено. Як правильно вказали суди першої й апеляційної інстанцій,

законодавством встановлено порядок припинення права на аліменти на дитину, визначений ст. 190 СК України, який не було дотримано сторонами по справі, а тому із цих підстав у позові було відмовлено. Причиною ж неукладення договору про припинення права на аліменти було накладення арешту на частку відповідача у квартирі [2].

Зазначимо, що порушення вимог щодо нотаріального посвідчення договору про припинення права на аліменти тягне його нікчемність на підставі ч. 1 ст. 220 ЦК України. Такий правочин не може бути визнаний дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦК України, в якій закріплено: якщо сторони домовилися щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове його виконання, але одна зі сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий правочин дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в постанові від 6 листопада 2009 р., № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» (п. 13), вирішуючи спір про визнання договору, який підлягає нотаріальному посвідченню, дійсним,

судам належить ураховувати, що норма ч. 2 ст. 220 ЦК не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації, оскільки момент їх учинення відповідно до статей 210 і 640 ЦК пов'язується з державною реєстрацією, а тому вони не вважаються укладеними й не створюють прав та обов'язків для сторін.

Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно передбачено як правовстановлювальний документ, на підставі якого провадиться реєстрація прав власності на об'єкти цього майна Тимчасовим положенням про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р., № 7/5.

Згідно з ч. 5 ст. 190 СК України, майно, одержане дитиною за таким договором, може бути відчужене до досягнення нею повноліття лише з дозволу органу опіки й піклування. Указані положення відповідають загальним обмеженням щодо відчуження майна дитини. Згідно з ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства», батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки й піклування укладати догово-

ри, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

Як установлено в ч. 2 ст. 190 СК України, набувачем за договором про припинення права на аліменти вправі бути той з батьків, з ким проживає дитина. Якщо буквально тлумачити положення ч. 5 коментованої статті, то один з батьків – набувач за договором – вправі без будь-яких обмежень здійснити відчуження своєї частки в нерухомому майні, що є предметом даного договору, оскільки в дитини навряд чи буде матеріальна можливість скористатися переважним правом співвласника на викуп частки в майні.

Однак треба підкреслити, що метою такого договору є забезпечення утримання дитини за рахунок нерухомого майна. Ось чому доцільно встановити обмеження щодо можливості відчуження всього предмета договору до досягнення дитиною повноліття незалежно від того, перебуває майно у власності лише дитини чи у спільній частковій власності дитини й одного з батьків.

На договір про припинення права на аліменти, як і на будь-

який інший правочин, поширюються загальні положення ЦК України щодо його недійсності. Крім того, ч. 6 ст. 190 СК України містить спеціальні положення стосовно недійсності цього договору, відповідно до яких договір визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна в разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини. У такому випадку договір про припинення права на аліменти є оспорюваним.

Наведемо приклад із судової практики. Немирівським районним судом Вінницької області розглядалася справа № 2-512/09, позивачка в якій перебувала у шлюбі з відповідачем, від якого народила доньку. У період шлюбу позивачка й відповідач за спільні кошти придбали частину (41/100) будинку, однак правовстановлюючі документи оформили на одного відповідача. Після розірвання шлюбу між позивачкою та відповідачем було укладено договір про припинення права на аліменти, за яким відповідач передав своїй дитині у власність частку в будинку в розмірі 41/100. Позивачка, посилаючись на положення ст. 60 СК України, за якою майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині й чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від

того, що один з них не мав з поважної причини самостійного заробітку, просить суд визнати недійсним договір про припинення права на аліменти щодо передачі у власність дитині половини вказаної частки. Суд своїм рішенням від 1 червня 2009 р. позовні вимоги задовольнив, визнав цей договір частково недійсним, а саме стосовно передачі у власність малолітньої дитини зазначеної частки будинку. У решті питань договір було залишено без змін [2].

Таке рішення суду викликає певні зауваження. У мотивувальній частині рішення суд взагалі не використав ст. 217 ЦК України, відповідно до якої недійсність окремої частини правочину не може бути наслідком недійсності інших його частин і договору в цілому, якщо можна припустити, що він був би вчинений і без включення до нього недійсної частини.

Навряд чи можна вести мову про поділ предмета договору – власності на 41/100 в будинку на 2 рівні частини правочину, одну з яких суд визнав недійсною. Крім того, суд взагалі не проаналізував, чи міг би бути вчинений договір про припинення права на аліменти, якби його предметом була передача права власності на половину цієї частки. З нашого погляду, суд першої інстанції при оцінці цих обставин

повинен був виходити з можливості забезпечення інтересів дитини за рахунок лише майна в такому розмірі. Фактично ж він не визнав договір недійсним у частині, а вніс до нього зміни, зменшивши його предмет.

Показово, що до участі у справі взагалі не було залучено органу опіки й піклування, хоча саме він дає дозвіл на укладення договору. Крім того, необхідно було залучити до участі у справі й дитину, оскільки своїм рішенням суд позбавив її частки у праві власності на будинок.

Також викликає сумніви вказівка в резолютивній частині судового рішення на те, що «в решті договір залишити без змін»: адже, задовольняючи позов, суд не вніс змін до договору, а визнав його недійсним в частині.

Цілком очевидно, що при розгляді цієї справи суд першої інстанції повинен був визнати договір про припинення права на аліменти недійсним як такий, що порушує право власності позивачки, тому що відповідач передав майно, не провівши перед цим його поділу з визначенням часток між подружжям, і фактично здійснив відчуження частки позивачки, на що не мав права. Це не позбавить позивачку й відповідача права в подальшому укласти новий договір про припинення права на аліменти, предметом якого є лише поло-

вина цієї частки у праві власності на будинок, якщо такий розмір здатен забезпечити права й законні інтереси їх дитини.

Крім договору про припинення права на аліменти для дитини, сімейне законодавство встановлює можливість укладення інших договорів про припинення права на аліменти. Наприклад, відповідно до ст. 89 СК України подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, вправі укласти договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Інакше кажучи, на відміну від договору про припинення права на аліменти на дитину, за таким договором може передаватися у власність не тільки нерухоме майно, а й грошова сума.

Чинне сімейне законодавство прямо не передбачає можливості укладення договору про припинення права батьків, які є непрацездатними й потребують матеріальної допомоги, на аліменти від повнолітньої дочки чи сина у зв'язку з набуттям права власності на

нерухоме майно. Проте вбачається, що укласти такий договір можливо в силу принципу свободи договору, оскільки він відповідатиме загальним засадам цивільного законодавства. Якщо відносини сторін такого правочину не будуть детально врегульовані в ньому, до них можуть бути застосовані положення статей 89 і 190 СК України в силу аналогії закону.

Вищевикладене дозволяє зробити такі висновки:

1. Договір про припинення права на аліменти для дитини є ризиковим правочином, який вважається укладеним з моменту його державної реєстрації.

2. Доцільно передбачити в законодавстві, що все одержане за договором майно може бути відчужене до досягнення дитиною повноліття лише з дозволу органу опіки й піклування.

3. Виходячи з принципу свободи договору, можна укладати договір про припинення права батьків, які є непрацездатними й потребують матеріальної допомоги, на аліменти від повнолітньої дочки чи сина, у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

Список літератури: 1. Бервено С., Дзера О. До питання реальності та консенсуальності цивільно-правових договорів // Юрид. Україна. – 2005. – № 4. – С. 43 - 48. 2. Комп'ютерна правова система «МЕГА-НАУ» // [Електрон. варіант] – Режим доступу: www.nau.ua. 3. Майданик Р.А. Система ризикових зобов'язань у цивільному праві України // Бюл. М-ва юстиції України. – 2005. – № 6 (44). – С. 36-43. 4. Маслов В.Ф. Имущественные отношения в семье (Научно-практический комментарий действующего семейного законодательства СССР, РСФСР, УССР и практика его применения). Изд. 2-е. – Харьков: Вища шк., 1974. – 185 с. 5. Рабец А.М. Юри-

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО Й ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

дическая обязанность супругов по предоставлению содержания.– Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1992. – 147 с. 6. Семейный кодекс Украины: Наук.-практ. коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с. 7. Тімуш І.С. Особливості ризикового правочину // Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посіб. // Відп. ред. Р.А. Майданик. – К.: Юстініан, 2007. – 912 с.

ДОГОВОР О ПРЕКРАЩЕНИИ ПРАВА НА АЛИМЕНТЫ ДЛЯ РЕБЕНКА В СВЯЗИ С ПЕРЕДАЧЕЙ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО Ташьян Р.И.

Проанализированы существенные признаки договора о прекращении права на алименты для ребенка в связи с передачей права собственности на недвижимое имущество. Обосновано, что данный договор является алеаторным. Сделан вывод, что на договор не распространяется классификация договоров на консенсуальные и реальные. Выдвинуты предложения относительно введения ограничения на отчуждение всего имущества, право собственности на которое передается по договору. Проанализирована судебная практика, сложившаяся при рассмотрении дел, связанных со спорами по поводу алиментов.

Ключевые слова: прекращение права на алименты, право на алименты для ребенка, алеаторный договор, ограничения отчуждения имущества.

THE AGREEMENT ON THE TERMINATION OF THE RIGHT TO ALIMONY FOR A CHILD IN CONNECTION WITH THE TRANSFER OF OWNERSHIP OF REAL PROPERTY Tashyan R.I.

The essential features of the agreement on the termination of the right to alimony for a child in connection with the transfer of ownership of real property have been analyzed. It is proved that the contract is an aleatory one. It is concluded that the classification of contracts on consensual and real does not apply to the treaty. The proposals for the introduction of restrictions on alienation of property, ownership of which is transferred under the contract have been put forward. The judicial practice in cases involving disputes on alimony have been analyzed.

Key words: termination of the right to alimony, the right to alimony for a child, aleatory contract, limiting the alienation of property.

Надійшла до редакції 26.01.2010 р.

УДК 349.22:331.105

*І.І. Шамшина, канд. юрид. наук, доцент
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
м. Луганськ*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРИ ТРУДОВОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

У період активного реформування трудового законодавства, що спостерігається зараз в Україні, особливу значимість має чітка визначеність осно-

вних правових категорій, одназначність їх відбиття в трудовому законодавстві. Трудова правосуб'єктність означає можливість осіб бути учасниками